

Berdal Aral, *Bitmeyen İhanet: Emperyalizmin Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2019, 326 s.

Değerlendiren: Ali Osman Karaoğlu

Filistin, Dünya'nın gündeminden 103 yıldır düşmeyen bir uyuşmazlığın adıdır. 1917 yılında Balfour Deklarasyonu ile Filistin topraklarının paylaşılmasına karar verildiğinden beri "Orta Doğu" olarak tabir edilen bölgede yaşayan halkların kaderi dramatik bir şekilde değişmiştir. Uluslararası hukukun belki de en aktif olarak kullanıldığı ancak en çok ihlal edildiği örnek, Filistin meselesidir. Yüzlerce Birleşmiş Milletler (BM) kararı ve uluslararası hukuk belgesi, Filistin sorununun çözümü için yeterli gelmemiştir. Filistin toprakları her geçen gün daha fazla işgale uğramış ve Filistinliler kendi yurtlarında âdeti bir açık hava hapisanesinde yaşamaya mahkûm edilmişlerdir. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Berdal Aral, uzun yıllara dayanan araştırmalarını topladığı kitabında bir yandan Filistin halkının mağduriyetinin nedenlerini sorgularken diğer yandan akademik metinlerde alışık olmadığımız bir tarzda Filistin sorununun çözümünün öncelikle İsrail sorununun hâlli ile mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlamda Aral, uluslararası hukuk yazınında temel olarak görülen klişelerin dışına çıkmakta ve özellikle eserin son bölümünde Filistin sorunu karışındaki "objektif" yaklaşım biçimlerinin zamanla sorunun bir parçası hâline geldiğini iddia etmektedir.

Yazar, uluslararası hukuk kavramlarına aşina olmayanlar için bazı yabancı akademisyenlerin yaptığı gibi (örneğin; Ian Brownlie) bir kavramlar sözlüğü ile kitabına başlamakta ve önsöz bölümünde Filistin sorununun küresel emperyalist düzen ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (s.17). Yazara göre emperyalist düzen, ortaya "anormal bir devlet" olan İsrail'i çıkarmış ve bu devletin "normal" bir devlet gibi

@ Dr. Öğr. Üyesi., Yalova Üniversitesi. karaogluhukuk@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2979-7001>

 © İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0247
insan & toplum, 2020.
insanvetoplum.org

muamele görmesini beklemiştir (s.18). Sonrasında bununla bağlantılı birçok soruna değinen kitap, 10 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Filistin sorununun tarihî arka planı, ikinci bölümde Orta Doğu ve İslam dünyası üzerindeki küresel tahakküm düzeni, üçüncü bölümde Filistin halkının self-determinasyon hakkı ve bu hakkın inkârı olarak Oslo süreci, dördüncü bölümde self-determinasyon hakkının ve uluslararası hukukun daha etkin kullanılmasının gerekliliği, beşinci bölümde Filistin'in BM nezdinde gözlemci devlet statüsü kazanmasının sonuçları, altıncı bölümde Kudüs'ün uluslararası hukuktaki statüsü, yedinci bölümde Filistin'e dair güncel meseleler, sekizinci bölümde Arap dünyası ile İsrail arasında yaşanan normalleşme sürecinin tehlikeleri, dokuzuncu bölümde hâkim uluslararası akademik söylemin eleştirisi ve nihayet onuncu bölümde Filistin sorununun çözümüne ilişkin genel öneriler ve öngörüler ele alınmaktadır.

Filistin sorununu, tarihî arka planını bilmeden sadece uluslararası hukuk öğretisi çerçevesinde anlamak mümkün değildir. Nitekim yazar da Filistin sorununun tarihî arka planını ele alırken sonradan kabul gören bazı tarihî vakıaların ve belgelerin meşruiyetini sorgulamakta ve Filistin özelinde küresel emperyalist düzenin değişimini takip etmektedir. Bu anlamda yazar, “vakıanın hukuk hâline gelmesi” durumuna karşı çıkmakta ve İsrail'in varlığının İngiliz hâkimiyeti döneminden itibaren sorgulanması gerektiğini ileri sürmektedir. Zira Filistin'i 1917 yılında işgal ettikten sonra İngiltere, Balfour Deklarasyonu ile Siyonist harekete bir yurt vadetmiş ve Milletler Cemiyeti'nin (MC) Filistin'i İngiliz mandasına bırakmasının ardından Yahudi toplumunu bölgeye transfer etmeye başlamıştır. Ancak MC misakı ile oluşturulan manda (mandate/tutelage) sisteminin temel amacı; Osmanlı ve Alman İmparatorluklarından kalan topraklarda yaşayan halkların self-determinasyon ilkesi çerçevesinde bağımsızlığını sağlamaktı. Nitekim Filistin toprakları da 22. Madde uyarınca en gelişmiş bölgelerden (A grubu) sayılmış, mandaterin rehberliğinde bağımsızlıklarını sağlayabilecek kapasitede oldukları düzenleme altına alınmış ve mandaterin bu bölgelere rehberlik ederken öncelikle bölge toplumlarının taleplerini dikkate alması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak yazara göre İngiltere ve Fransa, yerel halkın birleşerek kendilerine karşı bir self-determinasyon iddiasında bulunmalarını önlemek için çoğunluk toplumlarını azınlık toplumlarının tahakkümü altına sokmuşlardır (s.60).

Yazar iki nedenle 1947 yılında 181 sayılı Genel Kurul kararı ile ortaya konan BM taksim planının da meşru olmadığını iddia etmektedir. Birincisi, ABD 181 sayılı kararın kabul edilmesi için bazı devletlere kuvvet kullanma tehdidinde bulunmuştur ki bu durum 1945 tarihli BM Antlaşması'nın 2/4. maddesinde öngörülen

kuvvet kullanma yasağına aykırıdır (s.32). İkincisi, BM Genel Kurulu kararları temel olarak tavsiye niteliğinde olup bağlayıcı değildir. Bu anlamda BM Genel Kurulu'nun "devlet kurmak" gibi bir yetkisi yoktur (s.33). Öte yandan yazar, sonraki bölümlerde ise başta BM Genel Kurulu olmak üzere BM mekanizmalarının Filistin lehine daha aktif kullanılması gerektiğini söylemektedir (s.86) ki bu durum ilk bakışta çelişki gibi görünmektedir. Ancak tarihsel süreç akılda tutulduğunda bu durum bir çelişki oluşturmamaktadır. Zira 1947 yılında çok az BM üyesi söz konusuydu ve İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzenin etkisi ile birçok devlet büyük devletlerin tutumuna göre hareket etmekteydi. Ayrıca tüm sömürgeler de henüz bağımsızlıklarına kavuşmamıştı. 1960 ve 1970'lerde cereyan eden sömürgeleştirme (*decolonisation*) sürecinin ardından yeni devletler BM bünyesinde çoğunluğu oluşturmuş ve bugün Genel Kurul'da etkin hâle gelmişlerdir. Bu nedenle Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul arasında zaman zaman gerilimler oluşmakta ve Genel Kurul 377 sayılı "Barış İçin Birleşme" (uniting for peace) kararında olduğu gibi inisiyatif almaktadır. Nitekim bu durumun Filistin özelinde son örneği Genel Kurul tarafından ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınması yönündeki karara karşı alınan 10/19 sayılı 22.12.2017 tarihli karardır.

Yazar, Ürdün'ün eylemlerinin meşruiyetini uzun bir şekilde tartışmamakla birlikte bu durumu, İsrail'in işgal politikasına karşı zorunlu kalınmış bir eylem gibi görmektedir ki bu hususta çokça tartışma vardır. Bu anlamda Ürdün'ün eylemlerinin de uluslararası hukuk açısından incelenmesi gerekirdi. Öte yandan yazar, 11 Eylül Saldırıları'nın da İsrail'in terörizm bahanesiyle işgal düzenini genişletmesine fırsat verdiğini belirtmektedir. Nitekim İsrail, Uluslararası Adalet Divanı'nın aleyhi yönündeki görüşüne rağmen 2002 yılında başladığı "Duvar" inşasına devam etmiştir (s.36). Yazar ayrıca Mavi Marmara saldırısına da değinmekte ve İsrail ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın İsraili yetkililerin cezalandırılması anlamına gelmediğini vurgulamaktadır (s.40). Elbette Filistin sorunu ile alakalı her meselenin tek bir kitapta ele alınıp analiz edilmesi mümkün değildir. Ancak yine de yazarın bir uluslararası hukuk uzmanı olduğu düşünüldüğünde bu bölümde görüşlerinin merak uyandırıcı olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Bu anlamda konunun insicamının bozulmak istenmediği anlaşılır olmakla birlikte en azından dipnotta daha uzun bir analiz yapılması da mümkün olabilirdi.

Devletler bugün İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler düzeninde yaşamaktadır. Bu düzenin temel özellikleri, savaşın galiplerinin kendilerine veto hakkı ve daimî üyelik ile ayrıcalıklı ve bugün meşruiyeti tartışılan bir konum tanımlamış olmasıdır (s.77). Yazar, ikinci bölümde bu konunun bir küre-

sel tahakküm düzeni oluşturduğunu iddia etmektedir. Özellikle 5 daimî üyeden biri olan ABD'nin Güvenlik Konseyi'ndeki veto uygulamaları, İsrail'in uluslararası hukuka uydurulamamasının önündeki en büyük engellerden biridir. Bu anlamda yazara göre küresel güçlerin Orta Doğu ülkelerindeki önceliği, demokrasi veya insan hakları gibi şampiyonluğunu yaptığı değerleri önceleyen rejimler değil kendi çıkarlarını koruyan rejimlerdir (s.65). Müslüman ülkeler de küresel düzen içerisinde kendi başlarına bir blok kurmak yerine Soğuk Savaş'ın da etkisiyle ya Batı ya da Doğu bloklarına eklenme çabası içerisinde olmuşlardır (s.71). Bu anlamda bir yandan tahakküm düzeni kurulurken diğer yandan Müslüman ülkeler de bu tahakküm düzenini kırmakta başarısız olmuşlardır.

Self-determinasyon hakkı ve Oslo sürecinin incelendiği üçüncü bölümde yazar, Filistin halkının self-determinasyon hakkının varlığının su götürmez bir gerçek olduğunu tespit ettikten sonra BM Genel Kurulu'nun 181 sayılı kararı ile daha baştan self-determinasyon hakkının ihlal edildiğini ileri sürmektedir. Filistin halkının dâhil edilmediği dışarıdan çözümlere dayanan bu tavır daha sonra Oslo sürecinde de kendini göstermiştir. Bu anlamda Filistinlilere yapılan "barış teklifleri" göstermelik olmuş ve Filistinlilerin tek taraflı şartları kabul etmesi istenmiştir. Ancak Oslo sürecinde dahi İsrail, güvenlik gerekçesiyle yerleşim birimleri kurmaya ve işgal düzenini genişletmeye devam etmiştir. Yazara göre Oslo sürecinde Filistinli yöneticilerin verdikleri tavizleri ve gösterdikleri basiretsizlikleri de unutmamak gerekir. Oslo sürecinde İsrail'in tekliflerini Güney Afrika'daki "apartheid" rejiminin uygulamalarına benzeten yazar, Filistinlilerin, İsrail tarafından kuşatılmış kantonlar/bantustanlar içerisinde yaşayacağı bir düzenin öngörüldüğünü aktarmaktadır (s.97). Yazar kitabın yazıldığı esnada henüz metin olarak ortaya konmamış olan "Yüzyılın Anlaşması" planının da ortaya çıktığında tek taraflı bir dayatmadan öteye geçmeyeceğini öngörmektedir (s.218). Çünkü Oslo sürecinde de görüldüğü gibi İsrail'in esas hedefi, sahadaki üstünlüğünü masaya da yansıtmaktır (s.100). Nitekim Ocak 2020sonunda ABD Başkanı Trump ve İsrail Başbakanı Netanyahu'nun Beyaz Saray'da açıkladıkları plan, yazarın öngördüğü gibi mevcut durumun kabulüne ve hatta Kudüs'ün tamamen ilhakına dayalı tek taraflı bir teklif olarak ortaya çıkmıştır.

Yazar, İsrail'in politikalarına karşılık bir dizi yaptırım önerisinde bulunmaktadır. Yazara göre BM üyeliğinin askıya alınması, 377 sayılı Barış İçin Birlik kararında olduğu gibi BM Genel Kurulu'nun İsrail'e iktisadi ve siyasi ambargo uygulaması, BM Genel Kurulu tarafından kurulacak bir uluslararası ceza mahkemesi yoluyla İsraili yetkililerin yargılanması ve BM barış gücü askerlerinin bölgeye gönderilmesi gibi önlem ve tedbirler düşünülmelidir (s.112). Yazar her ne kadar Oslo sürecini

bir başarısızlık olarak değerlendirse de Filistin sorununun çözümünü yine Filistinlilerin self-determinasyon hakkına yapılacak vurguda yattığını düşünmektedir. Ancak bu hususta self-determinasyon hakkını barış süreçlerinde sunulan 1967 sınırları ve işgal durumunun kabul edilmesine bağlamamak gerekir (s.123). Zira BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı, 1967 sınırları öncesindeki tüm toprak işgallerini meşrulaştırarak İsrail'i ödüllendirmektedir. Hatta İsrail, 1967 sınırlarına dahi çekilmediği gibi bu durumda nasıl bir yol izleneceği de BM kararlarında net bir şekilde belirtilmemiştir (s.128). Bu anlamda uluslararası toplum, İsrail'in uluslararası hukuk ihlallerini durdurmak ve bu ihlalleri tanımamak yükümlülüğü altındadır (s.132). Yazara göre self-determinasyon hakkı çerçevesinde Filistinlilerin devlet kurma hakkına sahip olduğunun ve bunun kabul edildiğinin en önemli göstergelerinden birisi, Filistin'in BM'ye "gözlemci devlet" olarak kabulüdür. Şüphesiz devlet olmak ile BM üyesi olmak birbirinden ayrı şeylerdir (s.139) ancak yazara göre gözlemci devlet statüsü kazanmak, Filistin halkına yeni imkânlar sağlayan olumlu bir süreçtir. Zira gözlemci devlet statüsü, Filistin'in pazarlık gücünü arttırmış ve Filistin'e uluslararası mahkemelere başvurma imkânı vermiştir (s.147).

Kudüs'ün hukuki statüsüne ayrı bir bölüm ayıran yazar, esasen tarihsel süreç içerisinde Kudüs üzerinde İsrail'in söz hakkı olamayacağını iddia etmektedir. Zira çoğunluk olan Filistinlilerin self-determinasyon hakkını yok sayan 181 sayılı kararda (s.158) dahi Kudüs, *corpus separatum* (ayrı/bağımsız yapı) olarak tasarlanmıştır. Yazara göre sadece Doğu Kudüs değil aynı zamanda 1948'de ele geçirilen ve 1949 hattı ile geçici bir ayrıma tabi tutulan Batı Kudüs de işgal altındadır. İsrail'in meşru müdafaa savunması geçerli kabul edilse dahi meşru müdafaa, devletlere toprak kazanım hakkı vermez (s.161). Yazara göre İsrail'in Batı Kudüs üzerindeki işgalinin tanındığına dair güçlü bir delil olmadığı gibi bu husustaki sessizlik de fiilî denetimin hukuki denetime dönüşmesini temin etmez (s.162). Ancak kanaatimizce bu noktada devletlerin sessizliğinin ısrarlı muhalif (*persistent objector*) kuralı gereğince ve özellikle Filistinli yetkililerin bazı kabullerinin de *estoppel* ilkesi çerçevesinde hukuki neticeler doğurabileceğini de unutmamak gerekir. Bu anlamda devletlerin daha dikkatli hareket etmesinde fayda vardır. Ayrıca Arap ve İslam dünyasının "Doğu Kudüs" vurgusu, ileride İsrail tarafından "Batı Kudüs hakkında sessizlik" olarak değerlendirilebilecektir. Nitekim Trump yönetimince hayata geçirilen büyükelçilik kararını kınayan metinlerde görülen "Doğu Kudüs'ün Filistin'in başkenti olduğu" vurgusu, devletlerin Batı Kudüs hakkındaki görüşleri açısından soru işaretlerine neden olmuştur. Hukuka aykırılık hukuki hak doğurmaz ancak sessizlik ileride bu hususta bir anlaşma yapılmasına cevaz verilebileceği şeklinde de algılanabilir.

Kitabın son iki bölümünde Arap devletlerinin ve akademisyenlerinin Filistin sorunu karşısındaki konumları ele alınmaktadır. Arap devletleri ile İsrail arasında bir normalleşme ve yakınlaşma sürecinin gözlemlendiğini aktaran yazar, Arap toplumlarının kendi devletlerinin bu tutumunu onaylamayacağını ileri sürmektedir (s.239). Anormal bir devlet olan İsrail ile normalleşme, İsrail'in eylemlerinin meşruiyetini kabul etmek olarak algılanabilecek ve Filistinlilerin yalnızlaştırılmasına hizmet edecektir (s.240). Nitekim “Yüzyılın Anlaşması” olarak teklif edilen plana da bazı Arap devletleri rıza göstermiştir. Yazara göre İsrail ile normalleşilmemeli tam aksine direniş gösterilerek hem Arap hem de İslam dünyası, İsrail'e karşı topyekûn ambargo uygulanmalıdır. Zira Güney Afrika apartheid rejimine de benzer bir ambargo uygulanmıştı (s.246). Öte yandan yazara göre Filistin sorunu hakkındaki uluslararası akademik söylem de bizatihi sorunun bir parçası hâline gelmiştir. Yazara göre birincisi, İsrail devletinin ortaya çıkış süreci ve meşruiyeti akademik çevrelerce tartışılmamaktadır (s.260). İkincisi, İsrail'in sömürgeci ve ayrımcı politikaları göz ardı edilmektedir (ss.262-266). Üçüncüsü, akademisyenler “grup baskısı altındadır” ve eserlerinin yayınını temin için yeterince eleştirel olmaktan kaçınmaktadırlar (s.270). Dördüncüsü, akademisyenler barış süreçlerini romantize etmekte ve barış planlarının asimetrik karakterini göz ardı etmektedir (s.283). Beşincisi, akademisyenler İsrail'e “normal” bir devletmiş gibi yaklaşmaktadır (s.285). Yazar genel itibarıyla Filistin halkının yaşadıkları ortada iken tarafsızlık adı altında İsrail'in eylemlerini normalleştirmeyi sorunun bir parçası olarak görmektedir (s.302). Son olarak yazar, Filistin sorununun aslında İsrail sorunu olduğunu, İsrail sorununun çözümünün en son çare olarak kuvvet kullanmaya dayalı yöntemlerle çözülebileceğini ileri sürmektedir (s.309). Bu noktada yazar, kuvvet kullanmanın nasıl mümkün olabileceğini yeterince izah etmemektedir.

Kitap, genel olarak ele alınacak olursa sade ve herkes tarafından anlaşılabilir bir dille kaleme alınmıştır. Yazar, akademik fikirlerinin, akademi dışından herhangi bir kimse tarafından da anlaşılabilmesine özen göstermiştir. Bölümler arasında yeterli bağlantılar olmakla birlikte yedinci bölümde yer alan kısa yazılar, eserin insicamını ve akıcılığını bozmaktadır. İçerik anlamında ise genel olarak yazarın hâkim akademik söylemde çok fazla dile getirilmeyen fikirleri dile getirdiği söylenebilir. Bu fikirler arasında en çarpıcı olanı, bir İsrail sorununun varlığı ve İsrail Devleti'nin varlığının en başından itibaren sorgulanması gerektiği fikridir. Bu iddia, politik metinlerde sıkça karşımıza çıkmakla birlikte uluslararası hukuk metinlerinde ve akademik eserlerde pek değerlendirilmemektedir. Ancak yazar, iddiasını, BM kararlarının arkaplanında rastlanan bazı uluslararası hukuk tartışmalarına dayandırmakla birlikte bu iddianın Filistin sorununane gibi bir çözüm önerisi sunabileceğini irdele-

memektedir. Kanaatimizce yazarın da tespit ettiği gibi eksiklikler olmakla birlikte uluslararası hukuk, metinsel olarak Filistin lehine bir durum arz etmektedir. Ancak bir uygulama sorunu mevcuttur ki bu durum da bize büyük/galip güçlerin kurduğu BM düzeninde yaşadığımızı hatırlatmaktadır. Kitaptan yola çıkarak dile getirilebilecek diğer bir önemli tespit de Filistin'i savunan devletlerin İsrail'e topyekûn ve etkin bir yaptırım uygulamadıkları gerçeğidir. Bu anlamda yazarın uluslararası hukuk açısından önerdiği yaptırımlar gerçekçidir. Ancak bu yaptırımlar yine Filistin'in yanında olduğunu iddia eden devletlerin toplu iradesi çerçevesinde hayata geçirilebilecektir. An itibarıyla böyle bir iradenin varlığından söz etmek güçtür. Neticte itibarıyla kitap, Filistin sorununu uluslararası hukuk merkezli olarak ele alan ve soruna bütüncül yaklaşan Türkçe yazılmış en önemli eserdir.